

מאה (ואחת) שנים להולדת פסח בר-אדון

דורון בר-אדון, אורי דוידוביץ' ורועי פורת

מי זה בא מאדום, חלוץ נעלים מבצרה,
דמות מן המדבר, חזות מופלאה ומוזרה..
הרי אין זה אלא ידידי "עזיז-אפנדי".
תלמיד ישיבה לשעבר, סולל כבישים, בנאי וסתת,
שאהבתו לארץ הזאת שופעת על גדותיה
והוא מחפשה בתוך עצמו, בעברה הרם ובגדותיה..
(יעקב אורלנד, סמטת החבשים □ מקאמה ירושלמית, ירושלים, 1986)

בראשית חודש כסלו תשס"ט (30.11.2008) נערך בקיבוץ עין גדי כנס שהוקדש לפסח בר-אדון ופועלו. מחלוצי המחקר הארכיאולוגי של מדבר יהודה, מגלה המטמון הכלקוליתי בנחל משמר וחופר אתרי החוף בבקעת ים המלח, היה דמות ססגונית. היה בו שילוב נדיר של ארכיאולוג, איש ספר ואיש שטח, חלוץ, שומר וחוקר רחב אופקים. דרכו הספרותית כללה את הספרים 'באהלי מדבר' ו'בין עדרי הצאן', וכחוקר וארכיאולוג כתב עשרות מאמרים בידיעת הארץ ושני ספרים מדעיים: 'מערות המטמון' ו'חפירות במדבר יהודה', המסכמים למעלה מעשרים שנות פעילות ארכיאולוגית מאומצת באזור.

הרעיון לערוך כנס לכבוד פסח בר-אדון, אשר בשנת 2007 מלאו מאה שנים להולדתו, נולד אגב עיון מתמשך ביומני השדה שהותיר אחריו בעקבות הסקרים והחפירות שערך במדבר יהודה. בין יומנים אלו חבויים עדיין נתונים בלתי ידועים על עבודתו, בעיקר במצוקי המדבר, אשר משכו את תשומת לבנו בעת המחקר המחודש במערות מדבר יהודה. הכנס נועד לשקף מגוון היבטים, חלקם פחות ידועים, באישיותו ובעבודתו של פסח בר-אדון, תוך חשיפת ציבור החוקרים ושוחרי ידיעת הארץ לעבודתו רבת ההיקף והחשובה במדבר יהודה. הכנס נכלל כפרק עיקרי בתכנית כנס "מלח הארץ" השנתי, המתקיים זו השנה השישית ברציפות מטעם מרכז המחקר ים המלח והערבה; אנשי המרכז יעל מאור ואלי רז היו שותפים לארגון הכנס ולביצועו.

הכנס הורכב משני מושבי הרצאות, שיח ערב, וסיורים מקבילים; מושבי ההרצאות והשיח נכללו בתכנית היום הראשון, והסיורים התקיימו בבוקר היום השני. בכנס נסקרו קורות חייו של בר-אדון ודרכו הארכיאולוגית, ותרומתו לחקר מדבר יהודה ובקעת ים המלח. שני מושבי ההרצאות כללו גם עדכונים ותוספות מחידושי המחקר בשנים האחרונות של האתרים אותם סקר וחפר. בערב הראשון התקיים שיח שהרחיב את היריעה ודן בראשית דרכו, שאופיינה בעשייה מגוונת, וכן בשנים הרבות שבילה במדבר, שבהן המחקר הארכיאולוגי היה רק צד אחד בסיפור המעשה. מאחר שפסח היה בראש ובראשונה 'איש שטח', הרי היה זה אך טבעי לחתום את הכנס בסיורים בעקבות החפירות שערך באזור.

נביא בזאת פרקים מחייו ומפעילותו, שנסקרו בהרצאת הפתיחה, ואחר כך נסקור בקצרה את עיקרי ההרצאות שהושמעו בשני מושבי הכנס, ואת מהלך הסיורים ותכניהם העיקריים.

פסח בר-אדון נולד בשנת 1907 בעיירה קולנו שבפולניה. למד בישיבה תיכונית בתחכמוני שבביאליסטוק והמשיך ללמוד בישיבות המוסר סלובודקה ונובהרדוק שבליטא. הוא עלה לארץ בשנת 1925, היה לחלוץ ועבד בכבישים ובבניין מתל יוסף ועד כפר גלעדי. מאוחר יותר למד במכון ללימודי המזרח שבאוניברסיטה העברית בירושלים.

בשנת 1929 יצא לחקור את חיי הבדווים בעמק בית שאן, בקרב שבט ע'זאוויה, ומאוחר יותר נקשר לשבט בני-פאדל בגולן, ובעידוד מוריו המשיך בכך לסירוגין במשך כשנה וחצי. את תצפיותיו וחוויותיו פרסם בעיתון 'דבר' ומאוחר יותר בספרו 'באהלי מדבר' (1934). בשנת 1932 השתתף בסרט 'סברא', בחברת שחקני הבימה מסקין, קלצ'קין ורובינא. שנה אחר כך הגיעו מפולין לארץ הוריו ואחיו הצעירים.

בשנות ה-30 היה פעיל ב'הגנה' ושירת כגפיר. במסגרת תפקידו שמר בימין משה והיה מפקד בשכונת הבוכרים בירושלים. בשנת 1933 היה בין מייסדי 'אגודת השומרים' בכפר מל"ל והמשיך בשמירה בבן שמן, בכפר סבא, בכרכור ובעמק יזרעאל והשתתף בעליות על הקרקע במסגרת 'חומה ומגדל' בעמק בית שאן ובחניתה. בשנת 1938 הצטרף לחופרי בית שעים בראשות בנימין מייזלר (מזור). בשנת 1940 נשא לאשה את העיתונאית דורותי רות כאהן, ונולד בנם דורון. בשנות הארבעים כתב את הספרים 'בין עדרי הצאן', 'סוסים מספרים' ו'תלם בים' ובשיתוף עם רעייתו את 'גשר של מעלה'.

בשנת 1944/45 השתתף פסח במשלחת חפירות בית ירח בראשות מזור ושטקליס. במלחמת השחרור השתתף בקרב זרעין ובשנים 1948/49 היה שותף להבאת עולים מאירופה.

בשנת 1949 השתתף בחפירות תל קסילה בראשות מזור, החפירה העברית הראשונה במדינת ישראל. באותה שנה החל להוביל את המשך החפירות בבית ירח, ולאחר מות שותפו פל"א גאי המשיך בכך לבדו עד שנת 1955. בשנים שלאחר מכן עסק במחלקת העתיקות בירושלים בעיבוד תוצאות החפירות, שכללו שלושה כרכים שלא זכו להתפרסם.

בשנת 1960 עמד בראש אחד המחנות במשלחת ארכיאולוגית גדולה למדבר יהודה, יחד עם יוחנן אהרוני, נחמן אביגד ויגאל ידין. בשנת 1961, בעונה השנייה של 'מבצע מדבר יהודה', גילה בנחל משמר את המטמון הכלקוליתי, שכלל למעלה מארבע מאות כלי נחושת ושנהב.

בשנת 1971 יצא לאור ספרו 'מערות המטמון', המסכם את תוצאות החפירות במערות נחל משמר.

בר-אדון המשיך בחפירות ובסקרים ברחבי מדבר יהודה ובחוף ים המלח, מלאחר מלחמת ששת הימים ועד לשנת 1982. בשנים אלה חפר וסקר בעיקר אתרים מימי הבית הראשון והשני בחופו הצפוני של ים המלח, וזיהה בהם את האתרים הנזכרים בספר יהושע: "בית-הערבה [רוג'ום אל בחר], מדין וסככה; והנבשן ועיר-המלח ועין-גדי" (יהושע טו, סא-סב).

בעשר השנים האחרונות לחייו כתב, במקביל לעבודתו הארכיאולוגית, טקסט ספרותי מרתק וצבעוני בשם 'במדבר' או 'שעיר במדבר', על המדבר, נופיו ואווירתו וכן על תושביו, רועים ונביאים, כשהוא מנהל שיחות ועימותים עם הבורא והבריאה. הוא לא זכה לגבש את הגיגיו אלה לספר.

פסח בר-אדון נפטר בחדרה בינואר 1985 ונקבר בבית הקברות במרחביה. לאחר פטירתו יצאה חוברת עתיקות מיוחדת של 'עתיקות' (כרך ט'), בעריכת צבי גרינהוט, ובו סיכום מחקריו האחרונים במדבר יהודה. כמו כן יצא לאור ספר המסכם, בין היתר, את תוצאות עבודתו בתל בית ירח, מאת רפי גרינברג ועמיתיו.

רפי גרינברג: החפירות בח' כרך (תל בית ירח)

החפירות של החברה לחקירת ארץ ישראל ועתיקותיה בח' כרך, היא 'הכרך' של שירי רחל, נערכו בשנים 1946-1945. הייתה זו טבילת האש הראשונה של ארכיאולוגים עבריים בחפירה שיטתית ונרחבת של תל מתקופת הברונזה. בר-אדון, ששימש מנהל בפועל של עבודת השדה, נשבה בקסמו של התל ומיהר לחזור אליו מיד לאחר מלחמת העצמאות. באותו זמן ביקשו אנשי האזור לממש את חזקתם על התל ולבנות בו מרכז חינוכי ובית ספר, ועבודתו של בר-אדון הפכה ל'מלחמת חפירות' על גורל האתר, מאבק שנמשך לאורך העשור הראשון של המדינה. בשנים 1949 ו-1950 התמקדה עבודתו בחלקו הצפוני של האתר, במבנה 'בית הכנסת'. שותפו לעבודה היה פל"א גאי, חופר מגידו והארכיאולוג הבריטי היחיד ששרד את המעבר מימי המנדט הבריטי למדינה.

בשנים 1955-1951 התמקד בר-אדון בחלקו הדרומי של התל ובשוליו. הוא חשף בית שער נדיר מתקופת הברונזה הקדומה 2, וסדרה של חומות לבנים ואבן המהווים את אחד משיאי הבנייה הציבורית של האלף השלישי לפסה"נ. אך דומה שעיקר גאוותו היה החתך הסטרטיגרפי הגדול, בשטח של 10X10 מ', מראש התל ועד לבסיסו, שבו נחשף לראשונה בישראל, רצף שכבות המתחיל בראשית תקופת הברונזה הקדומה ומסתיים בתקופת הברונזה התיכונה (כולל שכבות מאוחרות יותר). בחפירות אלה ניסה בר-אדון לנקוט בשיטת עבודה קפדנית שהתבססה על מדידות מדויקות ורישום פרטני של הממצאים. חפירתו משכה מבקרים רבים, שתועדו ביומן החפירה.

ואולם, בסופו של דבר גורלה של חפירה זו, בה השקיע בר-אדון עשור של עבודת שדה ועבודת מחקר, לא שפר. כתב יד מפורט ובו דין וחשבון על החתך הגדול וממצאיו, לא זכה לפרסום. מרבית המבנים שנחשפו, סופם שכוסו בצמחייה ואף נקברו בידי תושבי האזור. רק לאחרונה, כעבור 40 שנה כמעט, זכינו לגול את העפר מעל לעבודתו של בר-אדון ולהשיב את תל ח' כרך למקומו הראוי כאחד התילים החשובים בארץ.

יורם צפריר: עם פסח בר-אדון במערת המטמון

פסח בר-אדון הצטרף אל מבצע החפירות במערת מדבר יהודה באביב 1960 ועמד בראש המחנה השלישי (מדרום לצפון), לצדם של נחמן אביגד, יוחנן אהרוני ויגאל ידין. שלושת

עמיתיו היו אנשי אקדמיה, מן המכון לארכיאולוגיה של האוניברסיטה העברית בירושלים. פסח לעומתם, עבד באגף העתיקות ועיקר השכלתו הייתה מהניסיון המעשי, ומעבודתו לצד חוקרים בעלי שם בבית ירח, בית שערים ובמקומות נוספים. הוא הגיע למדבר יהודה כאחד מארבעת ראשי המשלחות, ומן הסתם עמדו לזכות בחירתו לתפקיד חייו כבדווי וניסיונו כפועל ואיש הגנה, שהכשירוהו לנהל חפירה בתנאים קשים במיוחד. לימים התמסר לחקירת המערות והאתרים לאורך מצוק ההעתקים מול ים המלח והמדבר היה עבורו כביתו השני.

הצוות שעבד עם בר-אדון בנחל משמר מנה מספר קטן של סטודנטים לארכיאולוגיה, מתנדבים שהגיעו בדרכים שונות וכן כמה מהותיקים שנטלו חלק בחפירת המערות בנחל צאלים, בניהולו של יוחנן אהרוני (חורף 1960) ואפילו ותיקי משלחת שעבדה עם אהרוני במצוקי עין גדי (1956), שהביאו עמם ניסיון שלא היה לאחרים ואף לא לבר-אדון עצמו. על קבוצה קטנה זו נמנית גם אנוכי.

אורי דוידוביץ' ורועי פורת: פסח בר-אדון במדבר יהודה, 1962–1982

עם תום 'מבצע מדבר יהודה' שבו מובילי המשלחות לעיסוקיהם, מלבד פסח בר-אדון שנקשר למדבר יהודה בכל נימי נפשו. כבר בשנת 1962, מספר חודשים לאחר סיום החפירות במערות נחל משמר, יצא לגיחות קצרות לקניונים בדרום מדבר יהודה, לבחינת הפוטנציאל הארכיאולוגי הגלום במערותיהם. הוא התמיד בכך גם בשנים הבאות, אולם חקירותיו הגיעו לשיאן רק לאחר מלחמת ששת הימים, בעת שנפתח לראשונה חלקו הצפוני של מדבר יהודה בפני חוקרים ישראלים. בר-אדון היה הראשון לעמוד על צפונותיו של חבל ארץ זה, במסגרת חולית מדבר יהודה של 'סקר החירום'. במשך חודשים ארוכים תרה חולייתו את המרחב שבין גשר אדם בצפון ועד לעין גדי בדרום, ואיתרה מאות אתרים ארכיאולוגיים בלתי מוכרים, ובהם מערות רבות.

גילויים אלו, ותחושת החופש שהתלוותה לסקר בחבל הבראשיתי, הניעו את מה שהפך להיות 'משלחת של איש אחד'. משנת 1969, ובמשך עשור, ניהל בר-אדון מחקר ארכיאולוגי כמעט רצוף לחופו הצפוני-מערבי של ים המלח ובמצוק ההעתקים החולש עליו. עיקר מאמציו הוקדשו לאתרי החוף, שכללו שורה של מצודות ומעגנים מתקופת הברזל ומתקופת הבית השני, ממצודת סמר (קצר א-תראבה) בדרום ועד מעגנית המלח (רג'ם אל-בחר) בצפון. מחקרים אלו היו בסיס לספר 'חפירות במדבר יהודה', שיצא לאחר מותו. לצד מחקר אתרי החוף המשיך בר-אדון בסקר כמעט בלתי פוסק במצוק ההעתקים, בניסיון לגלות מערות נוספות. אף כי תגלית 'מערת המטמון' לא חזרה בשנית, הוא לא נלאה מחיפושים והעמיד את אחד מסקרי המערות השלמים ביותר בחבל ארץ זה, שתוצאותיו עדיין נותרו גנוזים ביומני השדה שערך.

מיכאל סבן: מטמון נחל משמר ומקדש עין-גדי

מהותו ומשמעותו של המטמון הכלקוליתי שנמצא במערה בנחל משמר בשנת 1961 בידי פסח בר-אדון טרם נתבהרו: כיצד הגיע למערה, למה יועד והיכן שימש במקורו. לצד ההתייחסות המקובלת למטמון באופן הומוגני, כמכלול של כלים פולחניים, ששימשו במקורם במקדש או כמנחת קבורה, מן הראוי להתמקד בדיון בכלים עצמם, ובעיקר באלות ובראשי האלות, המשמשים נקודת מפתח להבנת המטמון. הדומיננטיות שלהם במטמון בולטת במיוחד: רק 52 פריטים מסך 435 חפצי המטמון אינם קשורים לאלה, בעוד ששאר 383 חפצי המטמון הם אלות וראשי אלות לסוגיהם. מדוע אם כן כל כך הרבה ראשי אלות ואלות? מה פשר מגוון הטיפוסים? דומה שהתשובות לשאלות אלה טמונות בהבנת חשיבותה ומעמדה המרכזי של האלה במזרח הקדמון. לאלות נודע מעמד מיוחד ככלי נשק וככלי טקסי, והן הגיעו למקדשים כמנחות הקדשה או כחלק מאוצר כלי נשק, ומכאן ההסבר למציאתן במצבורים גדולים. מקור המטמון מנחל משמר אל נכון במתחם מקודש. הוא שימש במקורו כאוצר של כלי נשק ופולחן, שכן מכלול בסדר גודל ובאיכות שכזו עשוי היה להצטבר רק במקדשים. עובדה מדהימה היא שהמכלול מנחל משמר, המתוארך למחצית השנייה של האלף החמישי לפסה"נ, קודם במאות שנים למכלולים אחרים מסוג זה שנחשפו במצרים ובמסופוטמיה, דוגמת המטמון מן המקדש בהיירקונפוליס שבמצרים העליונה, המתוארך לשלהי האלף הרביעי לפסה"נ.

עמיחי מזר: תקופת הבית הראשון במדבר יהודה

עבודותיו של פסח בר-אדון במדבר יהודה בין השנים 1977-1968 תרמו רבות ללימוד תולדות האזור בתקופת בית ראשון. הן היו נדבך חשוב נוסף למחקר שערך בנימין מזר בעין גדי, האתר המרכזי מתקופה זו באזור מדבר יהודה, וכן לתגליות של חוקרים זרים שונים לאורך חופי ים המלח ובבוקיעה שממערב לאזור קומראן. בין התגליות יש לציין במיוחד את ריכוזי המבנים שהם חלק מההתיישבות פזורה לאורך ריכוזי המעינות של עינות קנה וסמר. שתי מצודות התגלו ברג'ים אל בחר שבקצה הצפוני של ים המלח, ובקצר אל יהוד שבמוצא נחל קדרון. בר-אדון סבר כי הן נוסדו בתקופת בית ראשון, אולם ההוכחות לכך קלושות. תגלית יוצאת דופן היא הכתובת העברית במערה על צוק גבוה בין נחל ישי לנחל דוד.

נראה כי ההתיישבות במדבר יהודה בתקופת הברזל אינה קודמת למאה השביעית לפסה"נ. בר-אדון נטה לייחס את ראשית ההתיישבות לימי עוזיהו, אולם הממצאים אינם מאפשרים לקבל דעה זו. את הפריחה היישובית במדבר יהודה יש להבין כחלק מהתרחבות יישובית של ממלכת יהודה בימי מנשה ויאשיהו, אולי כפיצוי על אבדן שטחים בשפלה לטובת ערי פלשת בעקבות מסע סנחריב.

בר-אדון וחוקרים אחרים דנו בהרחבה בהצעות לזיהוי שמות מקומות הנזכרים במחוז המדבר ביהושע ט"ו. יש מקום להשערות שונות בדבר הזיהוי של כל אחד מן המקומות ברשימה זו, וכנראה שלעולם לא נדע בביטחון את הזיהוי המדויק של כל אחד מהם. אולם לתגליות במדבר יהודה יש חשיבות מרכזית לעניין תיארוך רשימת הערים ביהושע ט"ו,

שהרי ברור כי הרשימה לא יכולה הייתה להיכתב לפני הקמת מערכת היישובים במדבר, וזו כאמור אינה קודמת למאה השביעית לפסה"נ.

יישובי המדבר חרבו כנראה עם חורבן יהודה בידי הבבלים בשנת 586 לפסה"נ. רק בעין גדי נמשכה התיישבות גם בתקופה הפרסית, בעוד שבשאר האתרים לא הייתה התיישבות עד לחידוש הפעילות במדבר בימי החשמונאים.

חנן אשל: היכן יישבו האיסיים? קומראן, עין אל-ע'וויר ואתרי ה'תאים' שלחוף ים המלח

מראשית חקר מגילות קומראן עמדו החוקרים על הדמיון בין הכתוב במגילות (בעיקר במגילת 'סרך היחד' שנמצאה במערה הראשונה ב-1947), לבין תיאורי האיסיים בכתביו של יוסף בן מתתיהו. גם העובדה שפליניוס הזקן ציין שהאיסיים חיים סמוך לים המלח מעל עין גדי ומצדה, איששו את הסברה שחבורת האנשים הקטנה, שמנתה כמאה איש וישבה בקומראן, הייתה חלק מתנועת איסיים רחבה יותר. אלא שבשנים האחרונות קמו חוקרים שערערו מסקנה זו.

בשנות ה-70 של המאה העשרים גילה פסח בר-אדון בעינות קנה (עין אל ע'וויר) בית קברות דומה לזה שנמצא ממזרח לחורבת קומראן. באחד הקברים שבדק נמצא קנקן נושא כתובת בכתב אופייני לימי בית שני של השם יהוחנן. סמוך לבית הקברות נחפר מבנה שנתגלתה בו קרמיקה הדומה לכלי חרס מקומראן. לאור נתונים אלו הציע פסח בר-אדון לזהותו כאתר נוסף של האיסיים. לכן גילה במהלך 'סקר החירום' אתר ייחודי במוצא נחל קדרון, משני צדי הנחל, ובו תאי אבן קטנים בנויים בצמוד למצוקים שהיו בשימוש בסוף תקופת בית שני ושוב בתקופה הביזנטית. יזהר הירשפלד ז"ל, שחפר בנאת עין גדי והתעניין בארכיאולוגיה של קומראן, חפר על המדרון הצפוני של נחל ערוגות באתר הדומה ל'אתר התאים' בנחל קדרון, והציע לזהותו כמושב של איסיים.

ברם, הנתונים הארכיאולוגיים אינם מאפשרים לקבל זיהוי זה. בשל כך, ובשל נקודות הדמיון המרובות הקיימות בין תיאורי האיסיים במקורות הקלאסיים (יוסף בן מתתיהו, פילון מאלכסנדריה, פליניוס הזקן, דיו כריסוסטומוס) לבין המגילות, יש להוסיף ולהחזיק בסברה המקובלת שהאיסיים ישבו בקומראן (ואולי גם בעינות קנה).

סיורים בעקבות חפירות בר-אדון בצפון בקעת ים המלח

דוד עמית / מעגנים ממלכתיים, אחוזות חקלאיות ואתרי מתבודדים בימי הבית השני
חופו הצפוני-מערבי של ים המלח שקק חיים בשלהי תקופת בית שני. בנאות המדבר החופיות, עינות צוקים, קנה וסמר, התפתחו אחוזות חקלאיות שהתמקדו בגידולים משגשים כגון התמר והאפרסמון, ואילו במעגנים טבעיים ובקצות דרכי רוחב מרכזיות, הוקמו מעגנים ממלכתיים שקישרו את יהודה עם

מואב. רצועת החוף אף שימשה אזור התבודדות למתבדלים. הסיור התמקד במגוון אתרים ששימשו חקלאים, מלכים ומתבודדים, חלקם נחפרו בידי פסח בר-אדון בשלהי שנות ה-60 ובשנות ה-70. בין האתרים □ מעגנית המלח (רג'ם אל-בחר), האחווה החקלאית בעינות צוקים (עין פשח'ה), המעגן בחורבת מזין (קצר אל-יהוד), אתרי המתבודדים במוצא נחל קדרון, היישוב ובית הקברות של 'כת מדבר יהודה' בעינות קנה (עין אל-ע'וויר), ומצודת סמר (קצר א-תראבה).

גיא שטיבל, רועי פורת ואורי דוידוביץ' / בנתיבי מורדים ולגיונרים: מערות מפלט מוכרות ומוכרות פחות מימי המרידות ברומאים במצוק ההעתקים

מדבר יהודה, ובייחוד מערותיו המצוקיות, שימשו מאז ימי קדם ועד לזמן החדש מקום מפלט למלכים ולמורדים. אף כי המדבר נודע באקלימו הקשה, ריחוקו מן הארץ הנושבת ומצוקיו התלולים, הרי שמתבודדים ומורדים ראו יתרון בכך. בשנות החמישים ובראשית שנות הששים של המאה הקודמת, חשפו מספר משלחות מחקר את צפונות המדבר והמערות. בשנים האחרונות נתגלו מכלולי מערות במצוקים המזרחיים של מדבר יהודה. הסיור עקב אחר כוחות הצבא שפעלו במרחב במהלך מלחמות היהודים ברומאים. נפרש סיפורן הדרמטי של המערות ויושביהן, ולא פחות מכך עלילות החוקרים שהלכו בעקבות אוצרות דמיוניים, וחוקרים שיצאו בעקבות שרידי העבר המוחשיים עד לאימה; אלה שיצאו לחפש אתונות (או עזים) ומצאו אוצרות וממצאים רבי ערך. הסיור החל בקומראן, ונמשך בתצפיות על מערות לאורך הכביש לעין גדי: מערת המטבע שמדרום לנחל קדרון; מערות מרבעאת בנחל דרגה; מערות הרומח, מערת הסלודורה ומערות התאנים שמדרום למצפה שלם; ומערות צבר והר-ישי בצפון נאת עין גדי.

צבי גרינהוט / חקירות במדבר השומם: סיפור גילויים וחפירתם של אתרים בחוף הצפוני-מערבי של ים המלח בשנות ה-60 וה-70

במהלך עבודתו בשנות הששים המוקדמות במדבר יהודה, ביקש פסח בר-אדון לחשוף גם את חלקו האחר של המדבר, המצוי מעבר לתחומי הקו הירוק. משאלתו התגשמה מיד לאחר מלחמת ששת הימים. בשנים 1967-1968 ניהל את הסקר בצפון מדבר יהודה במסגרת 'סקר החירות', והתוודע לעשרות אתרים חדשים, מצודות ומצפים, בורות מים ובורות סיד, קווי חומות וקירות שכללו ממצאים רבים החל מן התקופה הכלקוליתית ועד לתקופה הביזנטית. גולת הכותרת של ממצאיו הייתה מערכת של יישובים ומצודות לאורך חופו הצפוני-מערבי של ים המלח, שההתיישבות בהן החלה בשלהי ימי בית ראשון ונמשכה בתקופות ההלניסטית והרומית הקדומה.

מאז שנת 1968 ואילך, במשך כעשור שנים, הוא התמקד בחשיפת אתרים אלה, בסיוע חיילי הנח"ל שהתגוררו בהיאחזויות שלאורך החוף. בעקבות עבודתו הציע פסח לזהות את ערי מחוז המדבר ביהודה, הנוכרות בספר יהושע (ט"ו, סא-סב), עם האתרים שחפר. בין האתרים רג'ם אל בחר (מעגנית המלח) בצפון ים המלח שאותו הציע לזהות עם בית הערבה; חורבת מזין (קצר אל-יהוד), היא מדין; עינות קנה (עין אל-ע'וויר), שזוהו עם הנבשן; ומצודת סמר (קצר תרבה), היא עיר המלח. שני יישובים נוספים הם קומראן, אותה מזהים מרבית החוקרים עם סככה המקראית, ועין גדי שזיהויה בתל גורן אינו מוטל בספק. הסיור התמקד בחלק מן האתרים שאותם חפר בר-אדון, תוך התייחסות לסביבתם ולמערך היישובי באזור.

גדעון הדס / תחבורה ימית ומעגנות בחוף המערבי של ים המלח

העדויות הקדומות ביותר לקיום תחבורה ימית בים המלח הן מראשית ימי בית ראשון, אף שסביר להניח שהיא הייתה קיימת עוד קודם לכן. אגן ים המלח, האגם והנחלים הנשפכים אליו מכל עבר, יוצרים קושי רב לתחבורה היבשתית. הדרכים הראשיות של הארץ עוקפות על כן את כל את אזור ים המלח. רק במחצית השנייה של המאה העשרים נפרצו כבישים סביב ים המלח, המאפשרים תנועה יבשתית כמעט רצופה סביבו. אמנם בעבר התקיימו דרכי משנה יבשתיות סמוך לחופים, אך רק בחלקו הדרומי של האגם. חלקו הצפוני של האגם היה בלתי עביר, בעיקר בצדו המזרחי, מן הלשון וצפונה. המעבר היבשתי בחוף המערבי, מעין גדי צפונה, היה מותנה במפלס האגם המשתנה תדירות עקב השינויים בכמות המשקעים באזור. היישובים הגדולים ביותר באזור ים המלח היו יריחו וצווער, והקשר ביניהם התקיים גם בדרך הים. ככלל, ככל שהאזור היה מאוכלס יותר ויצב מבחינה פוליטית, התקיימה יותר תחבורה ימית באגם. לשם כך היה צורך במעגנות שהתקיימו באותן תקופות בצדו המערבי ובצדו המזרחי. הסיור עקב אחרי תרומתו של פסח בר-אדון לחקר המעגנות שהתקיימו בחופו המערבי של האגם. בין האתרים שניתן לבקר בהם: מעגנית המלח (רג'ם אל בחר); חורבת מזין (קצר אל יהוד); מקום מציאת העוגן הרומי ליד מעיינות הגופרית שמדרום לנחל קדם; מעגנת עין גדי, המקום בו נמצא העוגן מימי בית ראשון בשפך נחל עין גדי; ותערוכת העוגנים בקבוץ עין גדי, מהמאה השלישית לפסה"נ ועד ימינו.